

РУСИЈА И БАЛКАН: ИЗАЗОВИ У СВЕТЛУ РАТА У УКРАЈИНИ

Никола В. ПЕРАДОВИЋ*

Универзитет одбране – Институт за стратегијска истраживања

Сажетак: Од 19. века подручје Балкана, тада још често називано „европска Турска“, представља регију у којој је руско присуство било један од одлучујућих политичких чинилаца. Њена политика утицала је на балканску равнотежу снага током већег дела 19. и 20. века. Балкан је за Русију био место потврђивања статуса велике силе способне да пројектује моћ ван непосредног суседства. Крај Хладног рата и распад Совјетског Савеза променио је тај тренд. Што због слабости Русије, што због евроатлантског опредељења већине балканских држава, присуство Москве је ослабило, а његов постепени повратак започео је тек током прве две деценије 21. века. Међутим, консолидацију је предупредила нова прекретница. Рат у Украјини, као кулминација конфликта на релацији Запад–Русија, обликовао је нове стратешке изазове за руско присуство у региону. Основна хипотеза рада је да су велики сукоб на истоку Европе и пратеће санкције западних земаља узроковале краткорочно стратешко повлачење Русије са Балкана. Фокусирана на рат на својим границама, Москва је остала без појединих значајних полуга утицаја на балканске односе. Користећи методу праћења процеса у раду се истражује утицај Русије на Балкану од краја Хладног рата и карактер изазова са којим се Кремљ суочава на полуострву у светлу рата у Украјини. Слабљење утицаја једног традиционално присутног играча,

* Е-адреса: nikola.preradovic@mod.gov.rs ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-9571-4258>.

Рад је настао као део пројекта Министарства одбране: „Безбедносни изазови земаља Западног Балкана у европској безбедносној парадигми“, бр. ИСИ/ДХ1/24–25, а који истраживачки тим и истраживачка група за проучавање регионалне безбедности Института за стратегијска истраживања и спољних сарадника реализује у периоду 2024–2025.

попут Русије, на Балкану последично утиче и на калибрацију стратегија балканских држава у изазовној будућности међународне политике.

Кључне речи: Русија, Балкан, стратегија, рат, Украјина, регион

Увод

Рат у Украјини утицао је на редефинисање европске безбедносне архитектуре, постепено грађене од краја Другог светског рата, која своју експанзију доживљава са окончањем надметања две суперсиле и нестанком биполарног међународног система. Представљајући кулминацију сукоба на релацији Запад–Русија, сенка конфликта на истоку Европе проширила се целим континентом, обликујући нову равнотежу снага и стварајући нове обрасце политичког деловања. Новонастале околности захтевају и нове политике, поготово у регионима који су контактне тачке или места преклапања и сукобљавања интереса великих сила, попут Балкана. Сложена регионална динамика неконсолидованих држава са нерешеним међусобним конфликтима и супротстављених интереса спољних сила утиче на фрагилну безбедносну констелацију, погодну за пројектовање моћи и трагање за партикуларним циљевима различитих актера међународне политике. У таквом контексту, одговор на питање ко врши и колики утицај на Балкану је од виталног значаја, како за регионалну безбедност тако и за сваку од балканских држава појединачно.

Једна велика сила, традиционално присутна на Балканском полуострву, је Русија. Москва је на Балкану, као важан фактор подршке настанку независних словенских држава током 19. и 20. века, снажно обликовала регионалну равнотежу снага. Ипак, крај Хладног рата и распад Совјетског Савеза узроковали су повлачење Руске Федерације, услед потребе за унутрашњом консолидацијом, из ефективног политичког такмичења на полуострву, које је трајало све док земља током прве деценије 21. века није делимично обновила своју моћ и статус у међународним односима. Од тада она, ослањајући се на своју меку моћ (Нје, 1990), културне, историјске и политичке везе, тежи да ојача политичко и економско присуство на Балкану. Међутим, паралелно са процесом делимичног повратка утицаја међу балканским државама, све интензивније ривалство Русије и Запада у Источној Европи, које 2022.

године у Украјини ескалира у велики копнени рат, ствара нове изазове за политику Москве према полуострву. Каква је у измењеним околностима њена перспектива и будућност? И на који начин се она одражава на положај и деловање појединих држава Балкана?

Основна хипотеза рада је да су рат у Украјини и пратеће санкције западних земаља утицале на краткорочно смањивање присуства Руске Федерације на Балкану. Фокусирана на сукоб у непосредном суседству, Москва је изгубила значајне полуге утицаја на балканске односе. Таква промена је повећала неизвесност и изазвала повратне калибрације стратегија оних балканских држава, које су своју међународну позицију заснивале на диференцираним и разнородним партнерствима.

Након увода, у раду се укратко приказују основне историјске детерминанте руске политике према Балкану, са посебним акцентом на 19. и 20. век, као период турбулентних процеса настајања и нестајања балканских држава. После тога, анализирају се основни инструменти утицаја савремене Русије, као и различите фазе његовог развоја, укључујући и државе које су примарни фокус. Следеће поглавље осликава изазове за деловање Москве на Балкану у светлу рата у Украјини. Коначно, у закључку се указује на промењену динамику руског присуства на Балканском полуострву од почетка ратног сукоба на истоку Европе.

Русија и Балкан у 19. и 20. веку

Генезу руског присуства на Балкану могуће је пратити од средњег века и верског повезивања Кијевске Рус са византијско-православном традицијом којој полуострво тада претежно припада, док се о снажнијим везама Москве са балканским народима може говорити од краја 18. века и мира у Кучук-Кајнарџију 1774. године, којим је руским посланицима на Порти омогућено право заштите православног становништва у Османском царству (Savić, 2016: 33). Интензивније политичко и војно присуство Русије на Балкану је карактеристика 19. и 20. века.

Основни руски стратешки интерес на Балкану током 19. века било је успостављање контроле над трговачким пролазима, од којих су централну улогу имали Дарданели, слабљењем Османских позиција на полуострву (Savić, 2016: 34). С друге стране, балкански народи су тежили ослобођењу

и успостављању независних држава на простору постепеног повлачења „болесника на Босфору”, како је царство у опадању окарактерисао руски цар Николај I (Nicholas I) (Vreme, 2013). Комплементарни интереси приближили су евроазијску силу и балканске, превасходно словенске, народе у серији сукоба са Османским царством, који су након Берлинског конгреса резултирали стварањем низа независних држава на Балкану (Stavrianos, 1958: 393–412). Најутицајнији заговорник таквог правца руске политике је био амбасадор у Константинопољу гроф Игњатијев (Nikolay Pavlovich Ignatyev) који је, за разлику од опрезнијег министра спољних послова кнеза Горчакова (Alexander Mikhailovich Gorchakov), успоставио сарадњу са словенофилима¹ и заговарао активнији приступ према региону у коме се, како је био убеђен, налазе и витални интереси Русије (Nikolić, 2020: 2–4; Heraclides and Dialla, 2015: 171). Током 19. века руско присуство је било важан фактор развоја балканских односа и регионалне безбедности.

Сличан тренд карактеристичан је и за руску, односно совјетску, политику у 20. веку. Од подршке зближавању балканских држава и формирању балканског савеза ради супротстављања јачању утицаја Аустроугарске (Zajcev, 1999), преко подршке Србији, заједно са другим савезницима у склопу Антанте, приликом Аустроугарског ултиматума након Сарајевског атентата 1914. године (Dedijer, 1964) и учешћа у Првом светском рату. Након Другог светског рата знатан део полуострва био је део совјетске сфере утицаја. Тако су од балканских држава Румунија, Бугарска и Албанија, до свог повлачења 1968. године, биле чланице Варшавског пакта, кључног војног савеза источног блока током Хладног рата (Britannica, 2025). Дакле, европска подела сфера утицаја између две суперсиле рефлектовала се и на Балканско полуострво где су Совјети, упркос расколу са Југославијом од 1948. године, имали своја упоришта. Таква констелације је значила да је све до краја Хладног рата и Балкан био сфера надметања Сједињених Држава и Совјетског Савеза. Балканско полуострво је за СССР било подједнако важно као и за империјалну Русију

¹ Једна од најважнијих словенофилских идеја је концепт Николаја Данилевског о „свесловенском савезу”, који укључује и Балкан, а на чијем челу је Русија (Danilevski, 2007).

пре тога, али су идеолошки приоритети заштите православља и словенског становништва замењени нагласком на одбрану и промоцију социјализма (Savić, 2016: 53–54). Укупно посматрано, Русија се, првобитно као империја а потом и као водећа земља социјалистичког блока, афирмисала као значајан чинилац балканске политике.

Савремена Русија и Балкан

Крај Хладног рата, праћен распадом Варшавског пакта и СССР-а, значајно је утицао на констелацију снага на Балкану. Са крахом социјализма готово све балканске државе, уз Грчку и Турску које су од раније чланице НАТО, а Атина и Европске уније (ЕУ) од 1981. године, одабрале су евроатлантску стратешку оријентацију. Распад југословенске државе и последични „ратови за југословенско наслеђе” (Bakić, 2011: 20) створили су низ нових политичких субјеката, али и кроз термине попут „европско буре барута” и „балканизација” (Bakić-Hayden, 2006) обновили старе стереотипе о полуострву као простору наводно ирационалног насиља. Током турбулентних дешавања крајем 20. и у првим деценијама 21. века, руски утицај је варирао и пролазио кроз различите фазе, ослањајући се како на традиционална тако и на нова средства пројектовања моћи.

У том периоду утицај Руске Федерације на Балкану почивао је на три примарна елемента: прво, привилегованој позицији Москве као сталне чланице Савета безбедности Уједињених Нација (УН), друго, историјској, културној и политичкој повезаности са балканским народима православне традиције и, треће, привредном значају, који се првенствено огледа у сарадњи у енергетском сектору (Reljić, 2009: 6). Као стална чланица Савета безбедности светске организације са правом вета, Русија је у могућности да утиче на процесе решавања регионалних сукоба, односно да подржи или блокира формализацију појединих солуција у складу са својим интересима. То се показало поготово значајним у случају Србије и претње, коју за територијални интегритет државе представља покушај једностране сецесије Косова и Метохије (КиМ). Друга категорија инструмената може се дефинисати као мека моћ Руске Федерације, односно способност да се „преферирани исходи остваре привлачењем а

не принудом и плаћањем” (Nye, 2017). Како концепт и термин мека моћ у међународним односима, скован од стране америчког политиколога Џозефа Наја (Joseph Nye), од почетка 2000-их постепено напушта уже академске кругове и постаје део лексикона државних званичника, његов значај расте и у Москви. Тако руски министар спољних послова Сергеј Лавров (Sergey Lavrov) 2011. истиче да је „данас јасно да без веште употребе „меке моћи” није могуће заштити интересе једне државе”, а термин се у Концепту спољне политике Руске Федерације из 2013. године описује као „есенцијални део савремене међународне политике” (Rutland and Kazantsev, 2016). У контексту деловања на Балкану нагласак је примарно на привлачности руске културе и историјским везама, које могу да обликују позитивну перцепцију у јавним мњењима држава. Трећи елемент је привредни утицај Москве на Балканском полуострву, који се манифестује на неконвенционалан начин. У погледу индикатора међународне робне размене на Западном Балкану, одредници конструисаној од стране Европске уније за балканске земље које нису њене чланице,² Русија у 2021. години учествује са само 2,7% укупног извоза и мало мање од 4% укупног увоза, драматично заостајући за ЕУ као централним трговинским партнером региона (European Parliament, 2022). Међутим, Москва се позиционирала као примарни извор енергената за регион, а зависност готово свих балканских држава од руског гаса представља значајну основу политичког и економског утицаја (Bechev, 2023). Укупно посматрано, комплементарна употреба наведених инструмената представља темељ на коме је Русија градила своју позицију на Балкану у склопу ширег концепта обнове сопственог статуса велике силе. Снага те позиције је од краја Хладног рата варијирала, а утицај Москве у том периоду је могуће поделити на три фазе.

У првој, непосредно након распада Совјетског Савеза, долази до драстичног опадања моћи Русије и њене способности да обликује регионалне прилике, услед централног фокуса на унутрашњу консолидацију и конфликте, како у самој Руској Федерацији, током ратова

² Израз „Западни Балкан” први пут је употребљен 1998. године у документима ЕУ у тренутку када је покушавала да дефинише нови однос према земљама Југоисточне Европе, које нису чланице Уније (Ђукановић 2020, 27).

у Чеченији, тако и у блиском суседству, односно Молдавији, Грузији, Таџикистану и сукобу између Јерменије и Азербејџана. Она је, поготово почетком распада Југославије, више пасивни посматрач који подржава настојања САД и ЕУ у погледу решавања кризе (Ђукановић, 2020: 46–47). Тако Москва током 1992. признаје независност Словеније, Хрватске и Босне и Херцеговине (Бих), а маја исте године подржава и увођење санкција Уједињених нација Савезној Републици Југославији (Ђукановић, 2020: 47). Приликом постизања мировног споразума парафираног у Дејтону, којим је окончан рат у Босни и Херцеговини крајем новембра 1995. године, руски став је, у великој мери, усаглашен са кључним западним актерима и она учествује у саставу мисија SFOR/IFOR у БиХ (Ђукановић, 2020: 47). До одређених модификација долази тек у другој половини деценије, када председник Јељцин (Boris Yeltsin) поставља, према намерама најмоћнијих држава Запада знатно скептичнијег, Јевгенија Примакова (Yevgeny Primakov), прво на позицију министра спољних послова 1996, а касније и премијера Руске Федерације 1998. године (Britannica, 2025). Ипак, и тада руска улога на Балкану остаје секундарна у односу на све активније деловање САД. Тако је током кризе на КиМ упркос првом вету Москве на резолуцију Савета безбедности од пада Берлинског зида, НАТО на челу са Сједињеним Државама извршио агресију на СР Југославију 1999. године (Gačević, 2019). Сукоб који је представљао кулминацију страног мешања у југословенску кризу, дугорочно је значајно утицао на односе Русије и Запада, иако су, као вид минималне компензације, руске трупе учествовале у саставу мисије KFOR-а на Косову (Ђукановић, 2020: 47). Из перспективе Кремља, конструктивна политика Русије током 1990-их показала се као стратешка грешка, захваљујући којој њихови интереси нису поштовани, а она није третирана као равноправни партнер (Gačević, 2019). Као одговор на новонасталу ситуацију, у билатералном договору са званичним Београдом, непосредно по окончању сукоба на Косову, руске јединице из састава SFOR-а у БиХ покушале су да заузму просторе КиМ на којима су претежно живели Срби, али и аеродром „Слатина” код Приштине (Ђукановић, 2020: 47). Међутим, после притиска западних актера то стање је измењено, а улога Москве на Балкану додатно ослабљена (Ђукановић, 2020: 47). Руске снаге су се у потпуности повукле из састава KFOR-а половином 2003.

године (Reuters, 2008). Заједничка карактеристика последње деценије 20. и почетка прве деценије 21. века је слаб утицај Русије на Балкану, повремено делујући у координацији, као млађи партнер, са западним земљама, а некад протестујући против њихових поступака али без могућности да се они осујете.

Друга фаза, у којој почиње постепена обнова моћи и утицаја Руске Федерације, иницирана је од половине прве деценије 21. века и везана је за период консолидације моћи Владимира Путина (Vladimir Putin) у Кремљу, али и интензивирања ривалства на релацији Москва–Запад. На симболичкој равни ту фазу растућег самопоуздања најбоље осликава Путинова критика униполарног поретка на Минхенској безбедносној конференцији 2007. године као „света са једним господарем, једним сувереном”, који је на крају „погубан не само за све оне у том систему, већ и за самог суверена јер се уништава изнутра” (Kremlin, 2007).

Политичка, економска и војна консолидација режима у Москви увећала је његове материјалне способности и вољу да аутономно пројектује моћ у региону. Тако, иако је Русија првобитно подржала закључке Контакт групе о будућем статусу КиМ 2005. године, она касније није прихватила наметање Србији плана, предложеног од стране специјалног известиоца генералног секретара УН Мартија Ахтисарија (Martti Ahtisaari), којим је била предвиђена „надгледана независност” Косова (Ђукановић, 2020; 48). Такав став је Руску Федерацију позиционирао као најважнијег партнера Србије у погледу заштите њеног територијалног интегритета и интензивирао развој односа две државе у другим сферама. У енергетској сфери, руска компанија „Газпром Нефт” купује већински удео у Нафтној индустрији Србије (НИС) (Simonov, 2009), у војној су потписани споразуми о сарадњи у области одбране и војно-техничкој сарадњи, а реализовани су и уговори о набавци оружја, као и заједничке војне вежбе (Vuković, 2023: 65–70), док општи оквир за развој односа две земље пружа Декларација о стратешком партнерству потписана 2013. године (Radio Slobodna Evropa, 2013).

Следећи случај Србије, основу економских односа Русије и других балканских држава представља енергетика. Активна експанзија руског пословања на Балкану почела је са нафтном индустријом, остварујући удео од 90% тржишта у Бугарској, 80% у Србији и значајне уделе у Грчкој,

Босни и Херцеговини и Румунији (Simonov, 2009). У истом периоду Москва покреће идеју о гасоводу „Јужни ток”, који би пролазио и кроз поједине балканске државе попут Србије, БиХ и Хрватске, али одустаје од пројекта 2014. године услед заједничког противљења САД и ЕУ (Ђукановић, 2020: 48). Ипак, без обзира на неуспех одређених пројеката, Руска Федерације током прве деценије 21. века постаје кључни енергетски партнер земаља Југоисточне Европе, представљајући важан изузетак у односу на иначе слабо развијене економске односе у другим сферама.

У погледу војног присуства, након повлачења из саставе мисија SFOR у БиХ (Виџ, 2001: 72), односно KFOR на КиМ, руске трупе нису директно ангазоване у региону, остављајући Москву без чврстог упоришта и ослоњену превасходно на билатералну сарадњу у области одбране са појединим државама Балканског полуострва. Додатно, кључни западни војни савез – НАТО, од краја Хладног рата доживео је значајну експанзију на Балкану. Заправо, Балканско полуострво је једини регион у коме се НАТО, од последњег „великог проширења” 2004. године, када су седам држава Централне и Источне Европе, укључујући Словенију, Румунију и Бугарску, постале чланице савеза, континуирано ширио (Popomareva and Proroković, 2021: 118). Тако су Хрватска и Албанија НАТО чланице од 2009, док су се Црна Гора и Северна Македонија трансатлантском савезу прикључиле 2017, односно 2020. године (NATO, 2024). У контексту заокруживања већег дела Балканског полуострва, као подручја доминантног утицаја западних актера, фокус Москве у региону је примарно на државама које нису НАТО чланице, попут Србије, чије је стратешко опредељење војна неутралност, и БиХ, која услед унутрашњих несугласица нема јединствен став о чланству у савезу.

Укупно посматрано, новонастала констелација и руска позиција у њој представљала је својеврсни парадокс. Упркос јачању Русије, њен простор за деловање континуирано се сужавао услед евроатлантског стратешког опредељења огромне већине балканских земаља (Preradović, 2024: 52). Такође, изостанак кохерентне алтернативне концепције за регион, која би се супротставила доминантом приступу евроатлантских интеграција, улогу Москве редуцирала је на актера који, пре свега, оспорава планове других, а не развија сопствени модел регионалних односа. Кључна карактеристика друге фазе је обнова моћи Руске Федерације и покушај активније изградње

присуства на Балкану, коју је у стопу пратила и њој супротстављена тенденција реалног смањивања простора за њен утицај услед интеграције знатног дела земаља у евроатлантске институције, односно ЕУ и још значајније – НАТО. Нови изазов се појављује са интензивирањем ривалства на релацији Русија–Запад од почетка Украјинске кризе 2014, која фебруара 2022. године ескалира у ратни сукоб.

Рат у Украјини као нова прекретница

Трећа фаза утицаја Москве на Балкану од краја Хладног рата директно је повезана са почетком рата у Украјини, као кулминацијом геополитичког надметања Русије и Запада око одлучујућег утицаја на спољнополитичку оријентацију те државе на истоку Европе. Криза је своју интензивну манифестацију добила након промене режима у Кијеву 2014. године, када је после смене председника Виктора Јануковича (Viktor Yanukovich), из руске перспективе оркестриране од стране Вашингтона и његових савезника, на власт дошла прозападно оријентисана влада (DW, 2014). Одговор Руске Федерације представљала је анексија Крима и подршка побуњеницима у Доњецкој и Луганској области на истоку Украјине (Council on Foreign Relations, 2025), након чега су САД и ЕУ увеле санкције појединим секторима руске економије (The Guardian, 2014). Дипломатски напори с циљем решавања кризе резултирали су споразумима из Минска (Reuters, 2022) који, упркос смањењу броја жртава и успостављању релативног мира у Источној Украјини (Benjamin and Davies, 2022: 53), услед недостатка политичке воље, никада нису до краја имплементирани. Суштински нерешен тињајући сукоб еруптира фебруара 2022. године са руском инвазијом на Украјину, чије су последице значајне глобално – за Европу, али и за Балкан.

Рефлексије Украјинске кризе на Балканском полуострву осећају се од њеног почетка 2014. године и првих санкција које ЕУ, а самим тим и њене балканске чланице, уводи Москви. Већ тада су уочљиве назнаке изазова за оне актере који заштиту својих националних интереса темеље на партнерствима са различитим, често и међусобно супротстављеним силама. Међутим, у том тренутку се већи број држава Западног Балкана одлучује се за задржавање одређеног квалитета односа са Москвом. Тако

се тада рестриктивним мерама које је Европска унија увела према Руској Федерацији током 2014. године не придружују Србија, Босна и Херцеговина и (Северна) Македонија (Ђукановић, 2020: 49). Иницијални период кризе на истоку Европе је, упркос јачању геополитичких ривалстава, оставио простор за балансирање државама региона које се ослањају на различите полове моћи савремене међународне политике.

Са почетком рата између Русије и Украјине 2022. године изазов одржавања такве позиције постао је недвосмислен. САД, ЕУ, Велика Британија, Швајцарска, заједно са Аустралијом, Канадом и Јапаном од фебруара 2022. године уводе Руској Федерацији готово 21.700 санкција (Castellum.AI, 2025), чинећи од Русије најсакционисанију државу света, испред Ирана и Северне Кореје (Bloomberg, 2022). Сама Европска унија усваја чак 16 пакета рестриктивних мера усмерених против Москве, од којих је последњи ступио на снагу 24. фебруара 2025. године (European Union, 2025), а њени највиши званичници од почетка рата инсистирају на манихејском дискурсу потенцирајући потребу да се одабере „права страна историје” (Barron’s, 2024). За регион у потпуности окружен чланицама Уније то је створило снажан притисак да се политички и стратешки усагласи са санкцијама, стварајући привид нове „менталне мапе” Европе у којој је цео Балкан део Запада, а нова граница између Истока и Запада на линији фронта у Украјини (N1, 2022). Таква констелација одразила се и на могућности руског политичког, војног и економског присуства на Балканском полуострву.

Од почетка рата готово све државе Балкана, са изузетком Србије и Турске, регионалне силе чији је процес интеграције у Европску унију фактички замрзнут, усагласиле су се са спољном и безбедносном политиком ЕУ, односно санкцијама уведеним Русији (European Western Balkans, 2022). Београд, дан након избијања сукоба, закључцима Савета за националну безбедност „пружа пуну и принципијелну подршку поштовању начела територијалног интегритета Украјине”, али истиче да увођење санкција Москви није у националном интересу земље (RTS, 2022). Ипак, Србија у том периоду гласа за резолуције Генералне скупштине УН које осуђују руску агресију и пружа подршку искључењу Русије из Савета УН за људска права (Nova, 2022), а иако је уведен мораторијум на војне вежбе са страним партнерима, чиме су даље вежбе са Москвом

практично замрзнуте, прави изузетак ради одржавања вежбе „Платинасти вук 23” са западним партнерима 2023. године (Radio Slobodna Evropa, 2023). Уз изостанак вежби, Србија је у области војне сарадње морала да раскине и поједине уговоре о набавци оружја која је од почетка рата, према речима начелника Генералштаба Војске Србије Милана Мојсиловића, „практично онемогућена” (Novosti, 2025). Дакле, упркос појединим изузецима, чињеница да је највећи део балканских земаља на званичној руској листи „непријатељских држава” очигледно осликава негативне ефекте санкција, продубљујући политички јаз између Москве и региона (United24 Media, 2024). Симболичну манифестацију ограничених могућности Руске Федерације да обликује регионалне прилике представља отказивање посете руског министра спољних послова Сергеја Лаврова Београду, јуна 2022. године, услед забране прелета његовог авиона коју су увели суседи Србије (Trailović i Rapačić, 2023: 75). У таквом контексту, са примарним фокусом на непосредно суседство услед сукоба у Украјини, политички утицај Москве у региону окруженом чланицама ЕУ и НАТО краткорочно је смањен.

Негативни трендови за Русију појављују се и у економској сарадњи са балканским државама у, за њу најзначајнијем сектору, енергетици. Ти изазови се манифестују у два облика – погађајући Москву као снабдевача, али и као власника компанија у области енергетике. С једне стране, угрожени положај руске нафте и гаса, услед рестриктивних мера на европском тржишту, утицао је на слабљење његове позиције на Балкану. Иако је зависност региона од руског гаса и даље висока, енергетска диверсификација је, како би се избегли повећани геополитички ризици, постала стандарна политика балканских земаља, а као алтернативни извори за део неопходних енергената профилисале су се државе попут Азербејџана (Bechev, 2023). С друге стране, паралелно са фокусом на смањење присуства руске нафте и гаса, на удару су се нашле и компаније чији је већински власник Москва. Најеклатантнији пример таквог деловања представља Нафтна индустрија Србије, у већинском власништву „Газпром Нефта”, којој је америчка Канцеларија за контролу стране имовине (OFAC) увела санкције почетком 2025. године (Nedeljnik, 2025), а њихова имплементација је на захтев Београда одложена за месец дана (Al Jazeera Balkans, 2025). На одлуку о

увођењу рестриктивних мера, у одсуству великог договора којим би се окончао Руско-украјински рат, према најавама председника Србије Александра Вучића, неће утицати ни промена америчке администрације (Al Jazeera Balkans, 2025). Демонстрирајући нову динамику изазова руског енергетског присуства у региону, наведене санкције резултирале су и претњом за енергетску безбедност Србије. Шири тренд енергетског раздвајања Европе и Русије и преусмеравања руских енергената на азијска тржишта (Bruegel, 2024) негативно се одразио и на сарадњу Москве и балканских држава у тој области.

Почетак украјинске кризе дао је прве назнаке нових изазова, а рат у Украјини директно је узроковао делимично руско стратешко повлачење са Балкана. Сукоб у непосредном суседству окупирао је пажњу Москве, остављајући регион, стратешки окружен евроатлантским актерима, на периферији њених политичких приоритета. За разлику од Концепта спољне политике из 2013, који промовише сарадњу са земљама Југоисточне Европе, а Балкан истиче као „регион од великог стратешког значаја за Русију”, стављајући у први план његову димензију транспортног и инфраструктурног чворишта за снабдевање Европе енергентима, у два последња Концепта из 2016. и 2023. године, дакле усвојена након почетка кризе на истоку континента, термини Балкан или Југоисточна Европа се ни не користе, осликавајући маргинализацију полуострва у руској спољној политици (Russian Embassy in China, 2013; Russian International Affairs Council, 2025; The Ministry of Foreign Affairs of Russian Federation, 2023). Новији стратешки документи само константују реалност краткорочног смањења значаја региона за Руску Федерацију услед рата на њеној западној граници.

Закључак

Од краја Хладног рата утицај Руске Федерације, као традиционално присутне силе на Балкану, варирао је пролазећи кроз различите фазе. У првој, непосредно након нестанка биполарног система, услед укупног слабења Русије долази и до драстичног смањења њеног утицаја. Она је тада, трагајући за унутрашњом консолидацијом, актер који следи или протестује против иницијатива западних држава, али није способна да

аутономно обликује регионалне прилике. Са обновом статуса велике силе у другој половини прве деценије 21. века долази и до редеофинисања њене улоге на Балканском полуострву. Москва, користећи активније статус сталне чланице Савета безбедности УН, јачајући своју позицију доминатног снабдевача региона енергентима и ослањајући се на инструменте меке моћи, обнавља део свог утицаја. Међутим, пре консолидације руске позиције у региону, са почетком рата у Украјини долази до нове прекретнице која узрокује краткорочно стратешко повлачење Москве са Балкана. Промена карактера и интензитета руског присуства на Балкану производи важне последице, како за саму евроазијску силу тако и за државе полуострва.

Са једне стране, за Руску Федерацију изазов губитка присуства и престижа у региону, у коме је традиционално играла важну улогу, отвара питање њене будућности као европске силе. Да ли се та позиција може градити на одлучујућем утицају у Белорусији и на истоку Украјине, без могућности пројекције моћи у другим деловима континента? Да ли ће опсег њеног европског деловања представљати две бивше совјетске републике? Одговор на та питања вероватно ће зависити од исхода рата у Украјини, који ће, у великој мери, утицати на будућу руску позицију у Европи, а последично и на Балкану.

Са друге стране, за саме балканске државе у сложеним геополитичким околностима обнове надметања великих сила, слабљење утицаја једног важног играча, захтева калибрацију стратегија у циљу заштите сопствених интереса и безбедности. То се, у компаративној перспективи Балкана, посебно односи на Србију, која своју „мулти-векторску“ спољну политику темељи на доктрини четири стуба, односно развоју блиских партнерских односа са четири, за њу најзначајнија актера међународне политике: Европском унијом, Русијом, Сједињеним Америчким Државама и Кином (RTS, 2009). Спољна политика заснована на сарадњи са различитим, често и међусобно супротстављеним силама, које се надмећу за утицај на Балкану, неминовно захтева пажљиво разматрање промена способности сваке од њих да обликује регионалне прилике. За Србију је, у том контексту, изразито важно да, у светлу рата у Украјини, адекватно оцени

перспективе односа Русије према Балканском полуострву и пронађе најбољи начин да заштити своје националне интересе.

Литература

- Al Jazeera Balkans. (2025). Vučić: Odgođene američke sankcije NIS-u za 30 dana. Preuzeto 17. marta 2025. sa <https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2025/2/27/danas-stupaju-na-snagu-americke-sankcije-nis-u>.
- Al Jazeera Balkans. (2025). Vučić: Trumpova administracija neće promijeniti stav o sankcijama NIS-u. Preuzeto 17. marta 2025. sa <https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2025/3/12/vucic-trumpova-administracija-nece-promijeniti-stav-o-sankcijama-nis-u>.
- Britannica. (2025). Warsaw Pact. Preuzeto 27. februara 2025. sa <https://www.britannica.com/event/Warsaw-Pact>.
- Bakić, J. (2011). Jugoslavija: razaranje i njegovi tumači. Službeni glasnik.
- Bakić-Hayden, M. (2006). Varijacije na temu „Balkan”. Institut za filozofiju i društvenu teoriju.
- Bechev, D. (2023). Russia’s Energy Clout in the Balkans Is On Borrowed Time. Preuzeto 3. marta 2025. sa <https://carnegieendowment.org/russia-eurasia/politika/2023/12/russias-energy-clout-in-the-balkans-is-on-borrowed-time?lang=en>.
- Britannica. (2025). Yevgeny Primakov. Preuzeto 3. marta 2025. sa <https://www.britannica.com/biography/Yevgeny-Primakov>.
- Buø, J. (2001). Keeping the Peace Together? Joint Russian-Western Peace Operations in the Commonwealth of Independent States. Norwegian Institute of International Affairs.
- Benjamin, M. & Davies, J. S. (2022). War in Ukraine – Making Sense of a Senseless Conflict. OR Books.
- Bloomberg. (2022). Russia Is Now the World’s Most-Sanctioned Nation. Preuzeto 14. marta 2025. sa <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-03-07/russia-surges-past-iran-to-become-world-s-most-sanctioned-nation>.

- Barron's. (2024). EU Chief Urges West Balkans To Stay On 'Right Side Of History'. Preuzeto 14. marta 2025. sa <https://www.barrons.com/news/eu-chief-urges-west-balkans-to-stay-on-right-side-of-history-80cb9da1>.
- Bruegel. (2024). The European Union-Russia energy divorce: state of play. Preuzeto 15. marta 2025. sa <https://www.bruegel.org/analysis/european-union-russia-energy-divorce-state-play>.
- Council on Foreign Relations. (2025). War in Ukraine. Preuzeto 10. marta 2025. sa <https://www.cfr.org/global-conflict-tracker/conflict/conflict-ukraine>.
- Castellum.AI. (2025). Russia Sanctions Dashboard. Preuzeto 11. marta 2025. sa <https://www.castellum.ai/russia-sanctions-dashboard>.
- Dedijer, V. (1964). Sarajevo Fifty Years After. Preuzeto 27. februara 2025. sa <https://www.foreignaffairs.com/articles/europe/1964-07-01/sarajevo-fifty-years-after>.
- Deutsche Welle. (2014). Ukraine appoints interim cabinet. Preuzeto 8. marta 2025. sa <https://www.dw.com/en/ukraine-parliament-appoints-interim-cabinet/a-17463373>.
- European Parliament. (2022). Russia and the Western Balkans Geopolitical confrontation, economic influence and political interference. Preuzeto 2. marta 2025. sa [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/747096/EPRS_BRI\(2023\)747096_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/747096/EPRS_BRI(2023)747096_EN.pdf).
- European Union. (2025). Sanctions adopted following Russia's military aggression against Ukraine. Preuzeto 11. marta 2025. sa https://finance.ec.europa.eu/eu-and-world/sanctions-restrictive-measures/sanctions-adopted-following-russias-military-aggression-against-ukraine_en.
- European Western Balkans. (2022). What is the state of the implementation of the sanctions on Russia in the Western Balkans? Preuzeto 12. marta 2025. sa <https://europeanwesternbalkans.com/2022/06/04/what-is-the-state-of-the-implementation-of-the-sanctions-on-russia-in-the-western-balkans/>.
- Heraclides, A. & Dialla, A. (2015). Humanitarian Intervention in the Long Nineteenth Century – Setting the Precedent. Manchester University Press.

- Kremlin. (2007). Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy. Preuzeto 4. marta 2025. sa <http://www.en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034>.
- Nye, J. (1990). Soft Power. Foreign Policy, No. 80, 153–171.
- Nikolić, M. (2020). Grof Nikolaj Pavlovič Ignjatiev i balkansko pitanje (1864–1875). Doktorski rad. Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Nye, J. (2017). Soft power: the origins and political progress of a concept. Preuzeto 5. marta 2025. sa <https://www.nature.com/articles/palcomms20178>.
- NATO. (2024). NATO member countries. Preuzeto 7. marta 2025. sa https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_52044.htm.
- N1. (2022). Jović: Stvorena nova mentalna mapa Evrope, i na njoj je Balkan smešten na Zapad. Preuzeto 14. marta 2025. sa <https://n1info.rs/vesti/jovic-stvorena-nova-mentalna-mapa-evrope-i-na-njoj-je-balkan-smesten-na-zapad/>.
- Nova. (2022). Kad je Srbija glasala protiv Rusije u UN: Nova rampa za Moskvu zbog agresije na Ukrajinu. Preuzeto 14. marta 2025. sa <https://nova.rs/vesti/politika/kad-je-srbija-glasala-protiv-rusije-u-un-nova-rampa-za-moskvu-zbog-agresije-na-ukrajinu/>.
- Novosti. (2025). СПОСОБНИ СМО ДА ЗАШТИТИМО СРБЕ НА КОСОВУ: Интервју – Милан Мојсиловић, начелник генералштаба војске Србије. Preuzeto 16. marta 2025. sa <https://www.novosti.rs/c/vesti/politika/1445516/sposobni-smo-zastitimo-srbe-kosovu-intervju-milan-mojilovic-nacelnik-generalstaba-vojske-srbije>.
- Nedeljnik. (2025). Ekskluzivno: Zvanično uvedene sankcije NIS-u. Preuzeto 17. marta 2025. sa <https://www.nedeljnik.rs/ekskluzivno-zvanicno-uedene-sankcije-nis-u/>.
- Ponomareva, E. & Proroković, D. (2021). NATO VS Russia: Impact on Balkan Regional Security. Europe in changes: The old continent at a new crossroads, 117–137.
- Preradović, N. (2024). Kosovsko pitanje i razvoj srpsko-ruskih odnosa od 2008. godine kroz prizmu uravnotežavanja pretnje. Politički život: časopis za analizu politike, 27(3), 45–61.

- Reljić, D. (2009). Rusija i Zapadni Balkan. ISAAC fond.
- Rutland, P. & Kazantsev, A. (2016). The limits of Russia's 'soft power'. *Journal of Political Power*, 9(3), 395–413.
- Reuters. (2008). Kosovo Serbs call for return of Russian troops. Preuzeto 9. marta 2025. sa <https://www.reuters.com/article/economy/kosovo-serbs-call-for-return-of-russian-troops-idUSL27581187/>.
- Radio Slobodna Evropa. (2013). Nikolić i Putin potpisali Deklaraciju o strateškom partnerstvu. Preuzeto 10. marta 2025. sa <https://www.slobodnaevropa.org/a/nikolic-i-putin-potpisali-deklaraciju-o-strateskom-partnerstvu/24996484.html>.
- Reuters. (2022). What are the Minsk agreements on the Ukraine conflict? Preuzeto 12. marta 2025. sa <https://www.reuters.com/world/europe/what-are-minsk-agreements-ukraine-conflict-2022-02-21/>.
- Radio televizija Srbije. (2022). Zaključak Saveta za nacionalnu bezbednost povodom situacije u Ukrajini u 15 tačaka. Preuzeto 14. marta 2025. sa <https://www.rts.rs/lat/vesti/politika/4718276/zakljucak-saveta-za-nacionalnu-bezbednost-povodom-situacije-u-ukrajini-u-15-tacaka.html>.
- Radio Slobodna Evropa. (2023). Vojne vežbe Srbije i Zapada izuzetak od moratorijuma. Preuzeto 14. marta 2025. sa <https://www.slobodnaevropa.org/a/vojne-ve%C5%BEbe-srbije-i-zapada-izuzetak-od-moratorijuma-/32350857.html>.
- Russian Embassy in China. (2013). Foreign Policy of the Russian Federation. Preuzeto 17. marta 2025. sa https://beijing.mid.ru/en/countries/rossiya/kontseptsiya_vneshney_politiki_rossii/.
- Russian International Affairs Council. (2025). Russia in the Balkans. Preuzeto 17. marta 2025. sa <https://russiancouncil.ru/en/balkans>.
- Radio televizija Srbije. (2009). Četiri stuba srpske spoljne politike. Preuzeto 19. marta 2025. sa <https://www.rts.rs/lat/vesti/politika/123741/cetiri-stuba-srpske-spoljne-politike.html>.
- Savić, M. (2016). Ruska geopolitika i Balkan. Magistarski rad. Fakultet političkih nauka Univerzitet Crne Gore.
- Stavrianos, L. (1958). *The Balkans since 1453*. Holt, Rinehart and Winston.

- Simonov, K. (2009). Ruski energetske interesi u Jugoistočnoj Evropi. Preuzeto 9. marta 2025. sa <https://www.isac-fund.org/download/06-Dr%20Konstantin%20Simonov%20-%20Ruski%20energetski%20interesi%20u%20JIE.pdf>.
- The Guardian. (2014). EU and US impose sweeping economic sanctions on Russia. Preuzeto 12. marta 2025. sa <https://www.theguardian.com/world/2014/jul/29/economic-sanctions-russia-eu-governments>.
- Trailović, D. & Rapačić, S. (2023). Odnosi Srbije i Rusije u periodu Ukrajinske krize. *Nacionalni interes*, XIX (3), 67–91.
- The Ministry of Foreign Affairs of Russian Federation. (2023). The Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation. Preuzeto 17. marta 2025. sa https://mid.ru/en/foreign_policy/fundamental_documents/1860586/.
- United24 Media. (2024). Russia Creates New “Unfriendly Countries” List, Targeting Morality. Preuzeto 14. marta 2025. sa <https://united24media.com/world/russia-creates-new-unfriendly-countries-list-targeting-morality-2749>.
- Vreme. (2013). Negativni sentiment. Preuzeto 28. februara 2025. sa <https://vreme.com/nedelja/negativni-sentiment/>.
- Vuković. (2023). Vojna saradnja Srbije i Rusije – stanje i perspektive. *Međunarodna politika*, 1187 (januar–april), 59–80.
- Zajcev, V. V. (1999). Rusija i Balkanski savez: javno mnijenje i diplomacija (1878–1897). *Časopis za suvremenu povijest*, 31(1), 73–90.
- Đukanović, D. (2020). Balkan na posthladnoratovskom raskršću (1989–2020). Institut za međunarodnu politiku i privredu.

RUSSIA AND THE BALKANS:
CHALLENGES IN THE LIGHT OF THE WAR IN UKRAINE

Nikola PRERADOVIĆ*

University of Defence – Strategic Research Institute

Abstract: The war in Ukraine has a profound impact on international relations, altering the European security architecture built after the end of the Cold War. Longstanding rivalry between Russia and the West escalated into a full-scale war early in 2022, initiating the biggest military conflict on the continent since the Second World War. The consequences of the conflict, felt across Europe, had serious implications for the Balkan Peninsula, where Russia has traditionally played an important role. Ever since supporting independence movements of the Slavic nations in the 19th century, Moscow has been a great power with a strong presence in the region. That changed with the end of the Cold War and the collapse of the Soviet Union, reducing the influence of weakened Russia in the Balkans. The following decades were marked by a slow return of Russian presence in the region, which was terminated by the Ukraine crisis. This paper analyses the influence of Moscow in the Balkans after the end of the Cold War, with a primary focus on the new challenges arising from the war in Ukraine. Russian regional clout, founded on the country's position as a permanent member of the UN Security Council, cultural ties and energy cooperation, is classified into three phases. First, after the collapse of the USSR, Moscow was primarily a junior partner of the West in regional affairs, unable to significantly alter their outcome. After restoring some of its power in the first two decades of the 21st century, Russia partially revived its influence in the Balkans, positioning itself as a relevant arbiter in regional disputes and a central energy provider while cultivating important cultural ties with local countries. The paradox of the period is that a more active Kremlin policy did not bring the region closer to its sphere of influence due to the Euro-Atlantic strategic choice made by the majority of

* E-mail: nikola.preradovic@mod.gov.rs ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-9571-4258>

The paper was created as part of the Ministry of Defense project titled "Security Challenges of Western Balkan Countries within the European Security Paradigm", No. ISI/DH1/24-25, implemented by the research team and the Regional Security Research Group of the Strategic Research Institute, along with an external contributor, during the period 2024-2025.

neighbouring states. The third phase, with roots that could be traced to the very start of the Ukraine crisis in 2014, began with a full-scale invasion of Ukraine in 2022. Since the war's inception, Russia has faced significant challenges in the region. Following extensive sanctions packages adopted by the US and the EU against Moscow, its position as a primary energy provider in the region has been shaken. Sanctions have endangered the Kremlin both as an energy supplier and majority shareholder of regional energy companies. The fact that almost all Balkan states have aligned with EU policy vis-à-vis Russia reflects its diminishing political influence in the region. Since the beginning of the war, in the sphere of military cooperation, Russia has not been able to organise exercises with Balkan states, most notably Serbia. It has also failed to realise some of its arms sales contracts in the region. All these point to a reduced Russian presence in the Balkans as the immediate consequence of the war in Ukraine. The new reality is reflected in the latest Foreign Policy Concept adopted by the Russian Federation in 2023, which does not even mention the region. The altered circumstances present a challenge for the foreign and security policies of individual Balkan states, particularly those, like Serbia, that cultivate partnerships with multiple and sometimes conflicting actors in international relations. Changing the balance of power in the volatile region requires calibration of Balkan nations' strategies to protect their national interests in an unpredictable environment.

Keywords: Russia, Balkans, strategy, war, Ukraine, region.